

Bunkerri Podravine

Fortifikacijski kompleksi koje je potrebno zaštititi

ANTONIO GRGIĆ

Hegel je definirao spomenik kao javno umjetničko djelo koje služi kako bi se pažnja javnosti fokusirala na ono što je bitno za način na koji ljudska zajednica shvaća sebe, u isto vrijeme citirajući Goethea: „Što je sveto? Ono što međusobno povezuje mnogo duša.“ Imada Hegel ovdje govori o monumentalnoj arhitekturi i skulpturi, ta definicija upotrebljiva je bez obzira na mjerilo spomenika. Bunkerri razasuti po ravninama sjeverne Hrvatske sami po sebi su spomenici povijesti kao „klaonici ljudi“, da se opet pozovemo na Hegela.

Neugledne, sive, armirano-betonske kućice uz glavne cestovne pravce odavno su izbrisane iz zajedničke svijesti stanovnika grada i ove regije. Jedan od razloga sigurno je vizualne naravi - betonske fasade iste su sive boje, kao i izlizani asfalt prometnica uz koje se naslanjaju, a neki od bunkera su prekriveni i zemljom i zelenim pokrovom pa su vidljivi samo mali tumuli zakamuflirani raslinjem. Zaboravu pridonosi i činjenica da država koja ih je dala izgraditi više ne postoji, tako da se ne koriste u državno-ceremonijalne svrhe obilježavanja hrabrih borbi i vjekovnih težnji. Nitko više i nije bio siguran kada su izgrađeni... Za Kraljevine Jugoslavije? NDH? Ili u vrijeme Informbiroa? Tako „izbrisani“ zadnjih desetljeća, služili su ni za koga i ni za što, eventualno za odbacivanje smeća i sušenje sijena. Taj ih je zaborav dođuše i spasio jer su njihovi dvojinci u drugim dijelovima Panonske Hrvatske već odavno izbrisani, u doslovnom smislu, s lica zemlje. Izrone iz zaborava samo povremeno, kao povodom akcije njihovog bojanja i ukrašavanja tapetama 1999. godine.¹

U okolici Koprivnice ima ih dvadesetak, slave već 75 godina, nisu upisani u Listu spomenika kulture, a donedavno ste mogli zahtijevati i njihovo rušenje koje bi miniranjem obavljao regionalni Ured za obranu. Oni svojim rasporedom čine dio fortifikacijske linije nastale krajem 1930-ih godina za obranu Kraljevine Jugoslavije od Hitlerove invazije. Građeni su poslije linije „Magino“ i češke bunker-ske obrambene linije, ali s bitnom razlikom u oblikovanju jer je koncept ratovanja jugoslavenskog generalštaba bio sasvim drugačiji od onog čehoslovačkog ili francuskog. Koncept obrane praških generala od invazije njemačke vojske uključivao je realne procjene o veličine prijetnje i brojnosti neprijatelja. Naime, u nemogućnosti da izgrade snažnu mobilnu vojsku koja bi se suprotstavila onoj deset puta brojnijeg fašističkog susjeda, Česi su odlučili izgraditi kompleks bunkera uz njemačku granicu koji bi u sprezi s vojskom zadržao neprijatelja i obranio zemlju makar do trenutka kad bi u pomoć pritekli saveznici. Daljnji povijesni slijed je poznat; kao i „Magino“ linija, ispostavilo se kako je trud bio uzaludan i da su metode rovovskog ratovanja davna prošlost, obzirom na Wermachtov *Blitzkrieg*.

Jugoslavenski, pak, generalštab odlučio se za sasvim drugačiju koncepciju. Po njima, rat se može dobiti jedino ofenzivnim ratovanjem, sve do potpunog poraza neprijatelja. Početak gradnje jugoslavenskih bunkera seže u 1937. godinu kada zbog „zaštite moguće ratne mobilizacije i koncentracije, te prodora neprijateljskih brzih jedinica“² monarhija počinje utvrđivanje na granici s Italijom. Dvije godine ka-

¹ Dostupno na: <http://bunkers.info/index.html> (30. 6. 2014.).

² *Vojna enciklopedija Jugoslavije*, knjiga broj IV (gl. ur. Nikola Gažević), Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije, 1972., 122.

Sl. 1. Karakteristični bunker s rijetkim detaljem čeličnog ojačanja otvora puškarnice (snimio: A. Grgić).

snije, zbog razvoja europske političke i ratne situacije (1938. godine njemačko pripojenje Austrije, 1939. godine okupacija Češke i napad na Poljsku), utvrđivanje se širi na područje graničnih frontova prema Austriji (tada dio nacističke Njemačke), Mađarskoj i Albaniji, a 1940. godine i prema Bugarskoj i Rumunjskoj. Kao kuriozitet vrijedno je spomenuti da je 1939. godine na utvrđivanju radilo 30.000 ljudi, a 1940. godine njih čak 60.000! Naš centar interesa, bunker u okolici Koprivnice, dio su granične fronte prema Mađarskoj koja je obuhvaćala protutenkovske rovove, dvije linije bunkera i zapreka na komunikacijama na potezu Varaždin – Koprivnica – Virovitica – Slatina. Fortifikacijski objekti građeni su kao armirano-betonski puškomitraljeski i mitraljeski bunker, a zbog sasvim različitih koncepcija ratovanja, tipološki ne slični niti „Magino“ liniji niti češkim bunkerima (koje su gradili isti francuski inženjeri): malog su mjerila, s jednim otvorom za strojnicu i prostorom za posadu od 2 do 3 čovjeka. Nisu, za razliku od francuskih i čehoslovačkih primjera, činili obrambenu kombinaciju teških artiljerijskih i laganih mitraljeskih bunkera, već su služili samo kao puško-mitraljeska obrana glavnih cestovnih i željezničkih smjerova te graničnog prijelaza s Mađarskom (u to vrijeme njemačkom saveznicom). Bunker su smješteni u gradu Koprivnici (kao važnom cestovnom i željezničkom križanju) te u okolici, uz glavne cestovne i željezničke komunikacije.

Oblikovno, radi se o objektima izgrađenim od armiranog betona, zidova neobrađene površine i debljine oko 30 cm. Nisu svi bunker jednaki veličinom niti oblikom, ali se u većini slučajeva može govoriti o dva osnovna tipološka oblika: s pravokutnom i peterokutnom pro-

storijom za posadu. U oba slučaja građevine se sastoje od pravokutnog ulaznog hodnika širine i duljine od 1 m na koji se nastavlja pravokutna/peterokutna prostorija za posadu 2 x 2 m, visine stropa 2,2 m. Ukopani su u zemlju od 1 do 1,5 m, a kod pravokutnih bunkera na kosom krovu nalazi se ventilacijski otvor u obliku dimnjaka (stručno rečeno – vjetreni odvod). Kod peterokutnih bunkera vjetreni odvod je riješen kružnom rupom promjera oko 7 cm u sredini blago kupolastog krova, a za razliku od pravokutnih koji posjeduju samo jednu, ovi su opremljeni s dvije puškarnice. U prvu gore navedenu skupinu pravokutnih bunkera spadaju bunker u gradu Koprivnici, selima Đelekovec i Vlajslav, a drugu skupinu čine bunker kod granične željezničke postaje Botovo i kod odvodnog kanala u Molvama. Postoje i primjeri drugačijih oblika, npr. longitudinalnog oblika s ekstremno produženim ulaznim hodnikom kod željezničke postaje Botovo.

Sl. 2. Bunker kod Đelekovca, jedan od bunkera oblijepljen tapetama tijekom 1999. godine (snimio: A. Grgić).

Još malo o kuriozitetima iz povijesti. Originalne puškarnice većine bunkera prije Drugog svjetskog rata bile su okrenute na zapad odakle se očekivao Wehrmachtov prodor, a za vrijeme upada sovjetskih trupa u Čehoslovačku 1968. godine na brzinu su se kod pojedinih bunkera probijale nove puškarnice uperene prema sjeveru i Mađarskoj, tada članici Varšavskog pakta (npr. bunker u Vlajslavu). A samo deset godina prije, 1958. godine, bunker su „za dlaku“ izbjegli brisanje s lica zemlje, kada je Općina Koprivnica raspisala natječaj za njihovo rušenje. Na sreću pobjednik

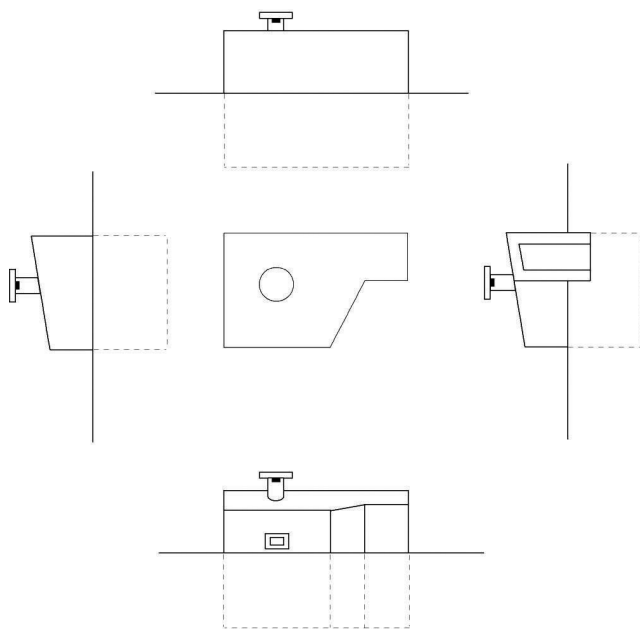
na natječaju i jedini prijavljeni odustao je od tog posla.

Stjecajem te sretne okolnosti, ostao je očuvan dobar dio linije bunkera koja se protezala u smjeru istok – zapad pa nam ta činjenica omogućuje njihovo sagledavanje ne samo na pojedinačnoj razini, nego kao skup znakova u prostoru ove regije. Skup znakova na sjevernohrvatskom limesu koji čini zadnji sloj fortifikacija kroz povijest; od onih srednjovjekovnih gradišta koja su se protezale na istom terenu i u istom smjeru (do te mjere da su bunker na sjevernom ulazu u selo Torčec udaljeni stotinjak metara od srednjovjekovne zemljane utvrde Gradić) do gradskih nizinskih utvrda od Varaždina do Virovitice.

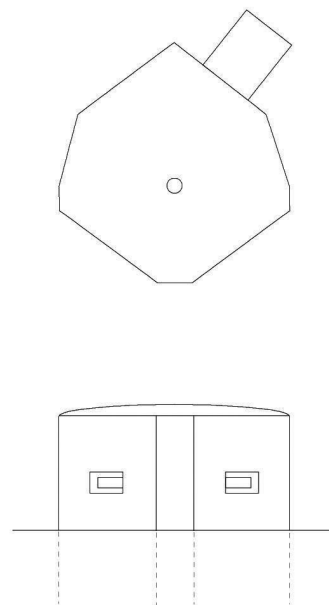
Danas gotovo neprimjetni, nijemi, minijaturni betonski hramovi bogu Marsu svjedočili su neslavnoj vojnoj i političkoj propasti triju država: prvo Jugoslavenske monarhije (1918. – 1941.), potom Nezavisne Države Hr-

vatske (1941. – 1945.) pa skoro pola stoljeća komunističke Jugoslavije (1945. – 1991.). Danas su nepriznata i nezaštićena materijalna baština Republike Hrvatske, u pravom smislu, ono što se naziva „neželjeni spomenik“. Tijekom svojih 70 godina šutnje bunker i su živjeli u četiri politička sistema: monarhističkoj diktaturi, fašizmu, komunizmu i demokraciji. Semantički pak gledano, oni su goli simboli jedinog načina pisanja povijesti na ovom prostoru – kroz nasilje. Kako nisu zaštićeni, njihovo rušenje ovisi o volji lokalnog stanovništva. Cilj ovog priloga je prekidanje nasilja prema vlastitoj materijalnoj baštini kroz podsjetnik i davanje prijedloga za pokretanje njihove zaštite kroz uvrštenje na Listu nepokretne kulturne baštine, iz skupine Obrambene građevine i kompleksi – fortifikacijski kompleksi te njihove konzervacije i revalorizacije kao regionalnog kulturnog i turističkog resursa.

Karakteristican bunker
Pogled odozgo i sa strana MJ. 1:50

Peterokutni bunker
Pogled odozgo i sa strana MJ. 1:50

Sl. 3. Shematski arhitektonski prikaz dvaju osnovnih tipova bunkera u Podravini (crtež: A. Grgić).